

รูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครู
ตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม
แผนกสามัญศึกษา*

INCENTIVE AND MORAL ENHANCEMENT MODEL BASED ON
BUDDHIST PROMOTING MORALE IN THE WORK OF TEACHERS
BUDDHIST ADMINISTRATIVE EDUCATION IN
PHRAPARITYATTIDHAMMA SCHOOL,
GENERAL EDUCATION DIVISION

พระครูสังฆรักษ์สุพจน์ พรหมญาโณ (เสียนดอน)

Phrakru Sangkarak Supot Phommāyano (Siengdon)

พระมหาญาณวัฒน์ จิตวฑฒโน

Phramaha Yannawat Thitavaddhano

ลิน งามประโคน

Sin Ngamprakhon

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

E-mail: suriya5179@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครู เพื่อพัฒนารูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูและเพื่อตรวจสอบรูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี ได้แก่ การวิจัยเชิงปริมาณ ใช้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 263 รูป และการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์ จำนวน 10 รูป/คน สันทนากลุ่ม จำนวน 10 รูป/คน

* Received 13 February 2019; Revised 30 March 2019; Accepted 30 March 2019.

ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหาร การศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พบว่า การจัดทำแผนพัฒนาบุคลากร ประจำปีและมีการบรรจุการส่งเสริมขวัญและกำลังใจของครูและบุคลากรอยู่ในแผน นำหลัก พุทธธรรมที่ส่งเสริมขวัญและกำลังใจสร้างความสัมพันธ์ที่ดีโดยการอาศัยซึ่งกัน

2. พัฒนารูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธ บริหารการศึกษา เกิดจากการองค์ประกอบของขวัญและกำลังใจ 6 ด้าน และรูปแบบการ ส่งเสริมขวัญและกำลังใจ 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ส่วนนำ 1) สภาพแวดล้อม (Environment) 2) หลักการ (Principle) 3) วัตถุประสงค์ (Object) ส่วนที่ 2 ตัวแบบ ประกอบด้วย 1) ระบบงาน (System) 2) กระบวนการจัดการ (Management Process) ส่วนที่ 3 ขั้นตอนการ นำไปใช้ ประกอบด้วย 1) โครงสร้าง (Structure) 2) การตัดสินใจ (Decision Making) 3) แนว ทางการประเมิน

3. ตรวจสอบรูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลัก พุทธบริหารการศึกษา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านจากมากไปหาน้อย พบว่า ความเป็นไปได้ ความเหมาะสม ความเป็นประโยชน์ และความถูกต้องอยู่ระดับดีมาก

คำสำคัญ : การส่งเสริมขวัญและกำลังใจ, หลักพุทธบริหารการศึกษา, โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

Abstract

The object of this research were 1) to study the promotion of morale for job performance of teachers 2) to development model of morale for job performance of the teachers and to check the model of the morale for job performance of the teachers according to the principle of the Buddhist educational Administration at Phraparityattidhamma School General Education Division. Using mixed methodology research by qualitative research in out of 263 sample and qualitative research getting interview out of 10 persons and Focus Group discussion with 10 persons.

The research of the founding research found that:

1. The status of promotion of morale for job performance of the teachers accordance with the Buddhist educational administration in Phraparityattidhamma School General Education Division found that the performance of annual at off development plan and getting for morale of teachers and staffs following the plan and apply the principle of Dhamma for morale and good relationships together.

2. Model developing of morale for job Performance of teachers according to the Buddhist education of Administration. It is composed of morale in the out of 6 parts and model of morale of 3 parts the part one is introduction 1) environment 2) Principle 3) object, the part two is model us 1) system 2) management process. The part three is step to apply, as 1) structure 2) Decision making 3) evaluation.

3. Checking of model morale for job Performance of teachers according to Buddhist educational Administration. The overall level in each item from the most to the least found that the possibility, Notability, usefulness are verygood.

Keywords: Morale; Buddhist Educational Administration; Phraparityattidhamma School General Education Division

บทนำ

การจัดการศึกษาของไทยเป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ , 2545) กล่าวว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้คู่คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต และมีการกระจายอำนาจในการบริหารและการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครู

ด้วยเหตุนี้การที่บุคคลจะปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้นต่อเมื่อมีขวัญกำลังใจที่ดีในการรับการตอบสนองด้านความต้องการอย่างเหมาะสมเพราะขวัญกำลังใจย่อมให้เกิดเกื้อกูลต่อการปฏิบัติงาน ขวัญกำลังใจของบุคคลหรือคนในหน่วยงานที่เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้งานบรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพการเสริมสร้างขวัญกำลังใจก็ช่วยก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานหลายประการ คือ มีความสนใจศรัทธาและเชื่อมั่นต่อหน่วยงานที่มีความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงานมีความร่วมมือร่วมใจต่อผู้บังคับบัญชามีความเสียสละความรับผิดชอบอย่างเต็มที่และ (ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์ , 2547) ได้กล่าวถึงขวัญและกำลังใจในแนวทางเดียวกันว่า คำว่า “ขวัญและกำลังใจ” ทางการศึกษาได้เข้ามาและได้รับการยอมรับเป็นอย่างดีจากผู้บริหาร เนื่องจากผู้บริหารตระหนักดีว่าทรัพยากรการบริหารที่สำคัญที่สุด คือ คน เพราะคนเป็นผู้ทำให้งานสำเร็จหรือล้มเหลว มีประสิทธิภาพสูงหรือต่ำ บุคคลที่มีขวัญดีจะมีพฤติกรรมดังต่อไปนี้ 1) มีความกระตือรือร้นที่จะร่วมทำงาน เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของสถานศึกษา 2) อยู่ในระเบียบวินัยและเต็มใจที่จะทำตามระเบียบข้อบังคับต่างๆ 3) มีแรงจูงใจและความสนใจในงานอย่างมาก 4) มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ 5) ความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลในขณะ (นุชลี โพธิวรากร, 2549) กล่าวว่า “ขวัญ” หมายถึง กำลังใจในการต่อสู้ส่วน “กำลังใจ” หมายถึง ขวัญ ความฮึกเหิม ดังนั้นเมื่อรวมคำว่า “ขวัญและกำลังใจ” เข้าด้วยกันในแง่ของการปฏิบัติงานแล้ว “ขวัญและกำลังใจในการทำงาน คือสภาพทางจิตใจของผู้ปฏิบัติงาน เช่น ความรู้สึกหรือความนึกคิดที่ได้รับอิทธิพลแรงกดดันหรือสิ่งเร้าจากปัจจัยสภาพแวดล้อมในองค์การที่อยู่รอบตัวเขาและจะมีปฏิกริยาโต้กลับคือ พฤติกรรมในการทำงานซึ่งมีผลโดยตรงต่อผลงานของบุคคลนั้น”

จะเห็นได้ว่าการสร้างขวัญและกำลังใจเป็นเรื่องที่สำคัญในการสร้างแรงจูงใจของบุคลากรในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ บทบาทสำคัญของครูที่มีต่อการจัดการศึกษาคุณภาพของครูจึงเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อคุณภาพการศึกษาแม้ว่าเราจะพยายามลงทุนในด้านการปลูกสร้างอาคารเรียน การจัดหาวัสดุครุภัณฑ์และอุปกรณ์การสอนตลอดจนการสร้างหลักสูตรให้ดีเพียงใดการจัดการศึกษาจะไม่ได้ผลเท่าที่ควรถ้าหากไม่มีการเตรียมบุคคลที่จะมาทำหน้าที่ครูเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การที่ครูปฏิบัติงานตามบทบาท หน้าที่และภารกิจให้เกิดประสิทธิภาพได้นั้น ครูจะต้องมีขวัญกำลังใจที่ดีได้รับการตอบสนองด้านต่างๆ อย่างเหมาะสมเพราะขวัญกำลังใจก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการทำงาน นอกจากนี้ครูยังมี

หน้าที่และบทบาทในการส่งเสริมคุณสมบัตินี้ที่ต่างกันไป ให้เด็กเพื่อที่จะได้เติบโตเป็นพลเมืองดี ของชาติส่งเสริมให้เด็กเกิดการเรียนรู้และพัฒนาในทุกๆด้านอันจะทำให้เด็กประสบความสำเร็จ ในการเรียนและการใช้ชีวิตในสังคม ครูจึงมีความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาการศึกษาของ นักเรียนในปัจจุบันทุกวงการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของประเทศกำลังให้ความสนใจ (เกียรติ พันธุ์ หนูทอง, 2549)

การปฏิบัติงานนั้น นอกจากจะมีระเบียบวินัย คำสั่ง เป็นตัวควบคุมให้บุคคลทำงาน สำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้แล้ว สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ความสุขกาย ความสบายใจ ในการ ทำงานซึ่งความรู้สึก ดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยปัจจัยตัวกำหนด หรือเป็นพลังผลักดันให้ บุคคลเกิดความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน เพราะขวัญและกำลังใจที่ดีจะเป็นตัวกำหนด หรือเป็นพลังผลักดันให้บุคคลเกิดความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงานเพื่อให้การปฏิบัติงานมี ประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่ดีต่อองค์กรแต่ตรงกันข้ามหากการปฏิบัติงานไม่มีการส่งเสริม ขวัญและกำลังใจ กำลังใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรหรือครูในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาก็จะถดถอย ไม่มีกำลังใจในการทำงาน ทำงานให้พอมานไปวันต่อวัน ไม่มี ความกระตือรือร้น ขาดแรงกระตุ้น ไม่มีความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างสรรค์งานใหม่ๆ ที่จะ เป็นประโยชน์ต่อองค์กร ในทางพุทธศาสนามีหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการ ปฏิบัติ ดังที่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถึงสังคหวัตถุ 4 ไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ (ธรรม เครื่องยึดเหนี่ยว) 4 ประการนี้ สังคหวัตถุ 4 ประการ อะไรบ้าง คือ 1. ทาน (การให้) 2. เพียย วัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) 4. อุตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) 4. สมานัตตตา (การวางตน สม่ำเสมอ) ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ 4 ประการนี้แล ทาน เพียยวัชชะ อุตถจริยาในโลกนี้ และ สมานัตตตาในธรรมนั้น ๆ ตามสมควร สังคหวัตถุธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลก เหมือนลิ่มสลักที่ ยึด คุมรด ซึ่งแล่นไปไว้ได้ฉะนั้น ถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดา ก็ไม่พึงได้การนับถือ หรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุ แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหวัตถุเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความเป็นใหญ่ และเป็นผู้นำสรรเสริญ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, 2539)

การบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษายังพบปัญหาและอุปสรรคอยู่ หลายประการ กล่าวคือ ด้านบุคลากรพบว่ายังขาดแคลนครูที่มีคุณวุฒิและคุณสมบัตินี้ ที่เหมาะสม ด้านอาคารสถานที่ยังมีโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาประมาณครึ่งหนึ่ง

ไม่มีอาคารเรียนเป็นของตนเอง รวมทั้งปัญหาด้านการบริหารงานของโรงเรียนยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร และยิ่งพบว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาไม่มีบุคลากรประจำ ครูผู้สอนเป็นเพียงแต่จ้างสอนเป็นชั่วคราวซึ่งทำให้เกิดปัญหาการเปลี่ยนบุคลากรผู้สอนบ่อยครั้ง ขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานต่ำ ด้านอุปกรณ์การเรียนการสอนขาดแคลนไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควร

จากความสำคัญในเบื้องต้นทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษารูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาเพื่อเสนอแนวทางในการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
3. เพื่อตรวจสอบรูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ผู้วิจัยได้ศึกษาโดยใช้การวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Research Method) ศึกษาการวิจัยเชิงปริมาณเป็นงานวิจัยหลัก และศึกษาการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นงานวิจัยสนับสนุนโดยการวิเคราะห์ข้อมูลจาก เอกสาร ตำรา ข้อมูลสถิติ รายงานการวิจัย รายงานของหน่วยงานต่างๆ บทความทางวิชาการ ดุษฎีนิพนธ์ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) อย่างเป็นทางการ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อศึกษาความเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาที่เป็นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกรณีตัวอย่าง (Case Study) ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางระเบียบวิธีวิจัยซึ่งประกอบด้วย รูปแบบของการวิจัย ประชากร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง / ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประชากร ได้แก่ ผู้บริหารและครูโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 1 ในเขต 7 จังหวัด ประกอบด้วย กรุงเทพมหานคร จังหวัดนครปฐม จังหวัดปทุมธานี จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดนนทบุรี จังหวัดสมุทรสาคร และ จังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน 14 โรงเรียนมีประชากรทั้งหมด 263 รูป/คน โดยผู้วิจัยได้ใช้ประชากรทั้งหมดของผู้บริหารและครูโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 1 ในการวิจัย (กองพุทธศาสตร์ศึกษา, 2560)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้บริหารและครูโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จำนวน 10 รูป โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะจง ได้แก่ เป็นผู้อำนวยการ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีประสบการณ์การบริหาร ไม่นต่ำกว่า 4 ปี หรือเป็นครูผู้สอนมีประสบการณ์ 5 ปีขึ้นไป

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัย ได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อนำแนวคิดทฤษฎีมาสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนามดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์ (Interviewing) การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ (Formal Interview) เป็นรายบุคคล จากผู้บริหารและครูโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จำนวน 15 รูป โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะจง ได้แก่ เป็นผู้อำนวยการ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีประสบการณ์การบริหาร ไม่นต่ำกว่า 4 ปี หรือเป็นครูผู้สอนมีประสบการณ์ 5 ปีขึ้นไป

2. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นการสนทนาพูดคุยกันประมาณ 10 รูป/คน ของผู้ทรงคุณวุฒิรวม 2 กลุ่ม รวม 10 รูป/คน ได้แก่ กลุ่มที่ 1 ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการส่งเสริมขวัญและกำลังใจ จำนวน 5 รูป/คน กลุ่มที่ 2 ผู้ทรงคุณวุฒิด้านโรงเรียนพระปริยัติธรรม จำนวน 5 รูป/คน

3. แบบสอบถาม (Questionnaire) เพื่อตรวจสอบรูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

การสร้างและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

รายละเอียดการสร้างและการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ มีดังนี้

1. ศึกษาหลักการแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสำหรับผู้บริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม

2. กำหนดนิยามปฏิบัติการเพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโดยอาศัยฐานทฤษฎีและงานวิจัย

3. ดำเนินการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยซึ่งในการสร้างแบบสอบถามผู้วิจัยจะคำนึงถึงการสร้างแบบสอบถามให้เป็นไปตามหลักวิชาการที่ถูกต้องและการได้แบบสอบถามที่ดีมีคุณภาพมีความตรงทั้งในเชิงโครงสร้าง (construct validity) และความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) รวมทั้งความเชื่อมั่น (reliability)

4. ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือโดยดำเนินการดังนี้

4.1 นำร่างแบบสอบถามที่ได้จัดทำขึ้น จำนวน 119 ข้อเสนอบรรณานุกรมที่ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจแก้ไขและปรับปรุงให้มีความเหมาะสม

4.2 นำแบบสอบถามเสนอผู้เชี่ยวชาญรวมจำนวน 5 ท่าน เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) การใช้ภาษาและพิจารณาว่า แบบสอบถามครอบคลุมของเนื้อหาหรือไม่ โดยการหาดัชนี (index of congruence : IOC) โดยมีเกณฑ์ดังนี้

ให้คะแนน +1 เมื่อแน่ใจว่าวัดได้ตรงกับนิยามปฏิบัติการ

ให้คะแนน -1 เมื่อแน่ใจว่าวัดได้ไม่ตรงกับนิยามปฏิบัติการแล

ให้คะแนน 0 เมื่อไม่แน่ใจว่าวัดได้ตรงกับนิยามปฏิบัติการหรือไม่

4.3 พิจารณาคัดเลือกข้อคำถามที่มีค่าความสอดคล้อง ตั้งแต่ 0.5 ขึ้นไปเพื่อจัดทำเป็นแบบสอบถามเพื่อใช้ในการวิจัยซึ่งผลจากการพิจารณาของผู้เชี่ยวชาญปรากฏว่ามีองค์ประกอบที่มีค่าดัชนีความสอดคล้องอยู่ระหว่าง 0.5 ถึง 1.00 มีจำนวน 119 รายการ และปรับปรุงแก้ไขภาษาตามที่ยุเชี่ยวชาญเสนอแนะ เพื่อนำไปสู่การทดลองใช้ต่อไป

4.4 ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่ได้รับการตรวจสอบ และการปรับปรุงแก้ไขแล้ว ไปทดลองใช้ (tryout) กับสถานศึกษาชั้นพื้นฐานที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 ชุด โดยกำหนดให้บุคลากรจำนวน 30 รูป ได้แก่ครูผู้สอน จากนั้นนำแบบสอบถามมาวิเคราะห์หาค่า

ความเชื่อมั่น (reliability) โดยหาค่าสัมประสิทธิ์ Cronbach's Alpha ผลจากการวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่นปรากฏว่าแบบสอบถามมีค่าความเชื่อมั่นรวมทั้งฉบับเท่ากับ 0.765

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์เพื่อให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

2. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ ทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

3. การศึกษาด้วยวิธีการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และแจกแบบสอบถาม และการเก็บบันทึกด้วยภาพถ่าย เพื่อเก็บข้อมูลตามความเป็นจริงถูกต้องมากที่สุด

4. กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้านการส่งเสริมขวัญและกำลังใจ และด้านโรงเรียนพระปริยัติธรรม

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จาก การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการแจกแบบสอบถาม แล้วจัดบันทึกลักษณะการบรรยาย (Descriptive) เพื่อที่จะนำข้อมูลวิเคราะห์ และสร้างองค์ความรู้ใหม่ วิเคราะห์ผลการศึกษาจะใช้แบบการวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎี ซึ่งผู้วิจัยจะใช้กรอบแนวคิดของสุภางค์ จันทวานิช (สุภางค์ จันทวานิช, 2540) 1. การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic Induction) ซึ่งเป็นวิธีการสรุปข้อมูลตามปรากฏการณ์ที่สัมผัสได้ หรือมองเห็นจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารและครู 2. การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) ได้แก่การจำแนกข้อมูลออกเป็นอย่างไร (Typological) ในการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีและข้อมูลเชิงประจักษ์รูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ได้แก่ 1) สภาพการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล และภายในสถานศึกษา 2) ความเหมาะสมของการจัดชั่วโมงเวลาในการทำงาน 3) การแข่งขันที่เป็นการแข่งขันกับตัวเอง 4) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในการทำงาน 5) ฐานะและการอบรมจากเพื่อนร่วมงานและหัวหน้างาน 6)

สภาพแวดล้อมในการทำงาน 7) ความสัมพันธ์กับหัวหน้าหรือผู้บริหาร 8) วิธีการบริหารงานของหัวหน้าหรือผู้บริหาร 9) ความพึงพอใจในงานที่ทำอยู่ (ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์ , 2547)

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. ผลการศึกษาสภาพการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ผลการวิจัยพบว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมทั้ง 4 ด้าน จากการศึกษาเอกสาร และสัมภาษณ์ได้สภาพการบริหารแบบมีส่วนร่วมทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ จัดทำแผนพัฒนาบุคลากรประจำปีและมีการบรรจุการส่งเสริมขวัญและกำลังใจของครูและบุคลากร ผู้บริหารจะต้องนำหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมขวัญและกำลังใจคือ หลักสังคหวัตถุ 4 คือการสงเคราะห์ซึ่งกันและกันเพื่อโรงเรียนมีความสุขและเจริญก้าวหน้า ได้แก่ ทาน ให้ปันสิ่งของ ให้ความช่วยเหลือ ปิยวาจา พูดจาอ่อนหวานต่อกันภายในโรงเรียน อตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์เพื่อองค์กร และสมานัตตตา ปฏิบัติเสมอต้นเสมอปลายอย่างต่อเนื่องเพื่อการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครู ผู้บริหารและครูได้สร้างความสัมพันธ์ที่ดีโดยการอาศัยซึ่งกันและกัน สร้างความสัมพันธ์ในองค์กร

2. พัฒนารูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ส่วนนำ ได้แก่ 1) สภาพแวดล้อม (Environment) 2) หลักการ (Principle) 3) วัตถุประสงค์ (Object) ส่วนที่ 2 ตัวแบบ ประกอบด้วย 1) ระบบงาน (System) 2) กระบวนการจัดการ (Management Process) ส่วนที่ 3 ขั้นตอนการนำไปใช้ ประกอบด้วย 1) โครงสร้าง (Structure) 2) การตัดสินใจ (Decision Making) 3) แนวทางการประเมิน

3. ผลการตรวจสอบรูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาตามตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์จากการหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Division) ของรูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาพรวม

กระบวนการพัฒนา ทักษะผู้บริหาร สถานศึกษาสำหรับ ผู้บริหาร	ความเป็น ประโยชน์		ความเป็นไป ได้		ความ เหมาะสม		ความ ถูกต้อง		ระดับ
	\bar{X}	S.D.	\bar{X}	S.D.	\bar{X}	S.D.	\bar{X}	S.D.	
ส่วนที่ 1 ส่วนนำ	4.11	0.71	4.08	0.693	3.81	0.77	3.84	0.70	มาก
ส่วนที่ 2 ตัวแบบ	3.84	0.80	3.94	0.553	4.10	0.68	3.84	0.69	มาก
ส่วนที่ 3 ขั้นตอนการ นำไปใช้	3.98	0.778	4.18	0.48	4.28	0.53	4.02	0.68	มาก
รวม	3.98	0.76	4.06	0.575	4.06	0.66	3.90	0.69	มาก

จากตารางที่ 1 พบว่า ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการตรวจสอบรูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านจากมากไปหาน้อย พบว่า ความเป็นไปได้ ($\bar{X} = 4.06$, S.D. =0.575) ความเหมาะสม ($\bar{X} = 4.06$, S.D. =0.66) ความเป็นประโยชน์ ($\bar{X} = 3.98$, S.D. =0.76) และความถูกต้อง ($\bar{X} = 3.90$, S.D. =0.69)

การอภิปรายผล

1. ผลการศึกษาสภาพการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ผลการวิจัยพบว่า

การบริหารแบบมีส่วนร่วมทั้ง 4 ด้าน จากการศึกษาเอกสาร และสัมภาษณ์ได้สภาพการบริหารแบบมีส่วนร่วมทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ จัดทำแผนพัฒนาบุคลากรประจำปีและมีการบรรจุ การส่งเสริมขวัญและกำลังใจของครูและบุคลากร ผู้บริหารจะต้องนำหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมขวัญและกำลังใจคือ หลักสังคหวัตถุ 4 คือการสงเคราะห์ซึ่งกันและกันเพื่อโรงเรียนมีความสุขและเจริญก้าวหน้า ได้แก่ ทาน ให้ปันสิ่งของ ให้ความช่วยเหลือ ปิยวาจา พูดจาอ่อนหวานต่อกันภายในโรงเรียน อตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์เพื่อองค์กร และสมานัตตตา ปฏิบัติเสมอต้นเสมอปลายอย่างต่อเนื่องเพื่อการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครู ผู้บริหาร และครูได้สร้างความสัมพันธ์ที่ดีโดยการอาศัยซึ่งกันและกัน สร้างความสัมพันธ์ในองค์กร

สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระวรรณกร กิตติญาโณ (แก้วพิลา) (พระวรรณกร กิตติญาโณ (แก้วพิลา), 2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทักษะการบริหารสถานศึกษาสำหรับผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา” ผลการวิจัย พบว่า สภาพปัจจุบันปัญหาด้านทักษะการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พบว่า มีการขาดการบริหารอย่างเป็นระบบและมีการพัฒนาไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงแต่การมอบอำนาจในการตัดสินใจยังขึ้นอยู่กับผู้บริหารที่มีลำดับชั้นสูงกว่า การจัดการบริหารในภาพรวมไม่เด่นชัดรวมทั้งการบริหารจัดกิจกรรมคณะสงฆ์ในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับเริ่มต้นจนถึงระดับดี การสั่งการจากบนลงล่าง การศึกษาของวัดและของคณะสงฆ์ขาดการพัฒนาทักษะด้านการบริหารจัดการที่ดี

การพัฒนาทักษะการบริหารสถานศึกษา สำหรับผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พบว่า ความเป็นไปได้ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด และความถูกต้อง ความเป็นประโยชน์ และความเหมาะสมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ตามลำดับ กระบวนการพัฒนาทักษะการบริหารสถานศึกษาสำหรับผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ประกอบด้วย 5 ส่วน ดังนี้ 1) องค์ประกอบของทักษะผู้บริหารสถานศึกษา 5 ด้าน 2) กระบวนการพัฒนาทักษะการบริหารสถานศึกษา 5 ด้าน 3) ประเภทการพัฒนาทักษะการบริหารสถานศึกษา 5 ด้าน 4) องค์ประกอบของการบริหารสถานศึกษา 6 ด้าน และ 5) กิจกรรมการพัฒนาทักษะ 5 กิจกรรม อีกทั้งยังพบหลักปาปนิกรรม 3 ที่ทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้บริหารที่ตรงตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ผู้มองการณ์ไกลในการทำงาน (จักขุมา) เป็นผู้เชี่ยวชาญในการทำงาน (วิรูโร) และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี (นิสสยสัมปนโน)

2. พัฒนารูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ส่วนนำ ได้แก่ 1) สภาพแวดล้อม (Environment) 2) หลักการ (Principle) 3) วัตถุประสงค์ (Object) ส่วนที่ 2 ตัวแบบ ประกอบด้วย 1) ระบบงาน (System) 2) กระบวนการจัดการ (Management Process) ส่วนที่ 3 ขั้นตอนการนำไปใช้ ประกอบด้วย 1) โครงสร้าง (Structure) 2) การตัดสินใจ (Decision Making) 3) แนวทางการประเมิน สอดคล้องกับงานวิจัยของนพพล โพธิ์เงิน (นพพล โพธิ์เงิน, 2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารตามหลักพุทธธรรมในโรงเรียนขนาดเล็กสังกัดกรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนารูปแบบการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารตาม

หลักพุทธธรรมในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดกรุงเทพมหานคร 1) ด้านการวางแผนอัตรากำลัง ควบนำหลักอปีโตย 3 มาใช้ในการบริหารงานบุคคลด้านการวางแผน 2) ด้านการสรรหาและการบรรจุ แต่งตั้ง ควรมีการมอบหมายงานให้ตรงกับความรู้ ความสามารถ ความถนัด การกระตุ้นให้เกิดความกระตือรือร้นในการทำงานของตนเอง และการสร้างความสามัคคี ความไว้วางใจซึ่งกันและกันในหมู่คณะ ในโรงเรียน 3) ด้านการเสริมประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการ ผู้บริหารควรมีการจัดสรรวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ในการปฏิบัติงานโดยเสมอภาค การส่งเสริมบุคลากรให้ได้ใช้ความคิดริเริ่มใหม่ๆ ในการปฏิบัติงาน 4) ด้านวินัยและการรักษาวินัย กฎระเบียบการให้บุคลากรพ้นจากงานในโรงเรียนที่ใช้อยู่ในปัจจุบันมีความเหมาะสม

3. ผลการตรวจสอบรูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา การตรวจสอบรูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านจากมากไปหาน้อย พบว่า ความเป็นไปได้ ความเหมาะสม ความเป็นประโยชน์ และความถูกต้อง สอดคล้องกับงานวิจัยของเยาวมาลย์ สิริเดช (เยาวมาลย์ สิริเดช, 2559) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาบุคลิกภาพสำหรับบุคลากรโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า การตรวจสอบรูปแบบการพัฒนาบุคลิกภาพสำหรับบุคลากรโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ สำหรับบุคลากรควรใช้รูปแบบ Smart Personality Model ผลการตรวจสอบความคิดเห็นความเหมาะสมเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาบุคลิกภาพสำหรับบุคลากรโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

สรุป

รูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจ ได้แก่ ลักษณะท่าทางและบทบาทของผู้นำหรือหัวหน้างานและความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน ความพึงพอใจในหน้าที่การงานที่ปฏิบัติอยู่ ความพึงพอใจต่อจุดมุ่งหมายหลักและนโยบายการดำเนินงาน การให้บำเหน็จรางวัล การเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่ง สภาพแวดล้อมของการทำงาน สุขภาพของผู้ปฏิบัติงานรวมทั้งสภาพร่างกายและสภาพจิตใจ โครงการส่งเสริมขวัญและ

กำลังใจ หลักพุทธบริหารการศึกษาที่สามารถนำมาบูรณาการในการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครู โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ผู้บริหารและครูจะต้องประกอบด้วยหลักสังคหวัตถุ 4 คือการสงเคราะห์ซึ่งกันและกันเพื่อโรงเรียนมีความสุขและเจริญก้าวหน้า ได้แก่ ทาน ให้ปันสิ่งของ ให้ความช่วยเหลือ ปิยวาจา พูดจาอ่อนหวานต่อกันภายในโรงเรียน อตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์เพื่อองค์กร และสมานัตตตา ปฏิบัติเสมอต้นเสมอปลายอย่างต่อเนื่องเพื่อการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูอย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษานำรูปแบบการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาไปพัฒนาการส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานให้กับครู ทำให้ครูมีกำลังใจในการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

1.2 ผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาสามารถนำไปส่งเสริมขวัญและกำลังใจแก่ครู สามารถทุ่มเทร่างกาย แรงใจในการสอนนักเรียนให้เกิดประสิทธิผลสูงสุด

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การศึกษาแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

2.2 กลยุทธ์การสร้างขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของครู ตามหลักพุทธบริหารการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

2.3 รูปแบบการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

เอกสารอ้างอิง

เกียรติพันธ์ หนูทอง. (2549). *เรื่องขวัญการปฏิบัติงานของบุคลากรทางการศึกษาในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดปัตตานี*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

- เยาวมาลย์ สิทธิเดช. (2559). *รูปแบบการพัฒนาบุคลิกภาพสำหรับบุคลากรโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา*. ดุษฎีนิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- กองพุทธศาสตรศึกษา. (2560). *ข้อมูลการจัดการศึกษา ปี 2560 ครั้งที่ 1*. เรียกใช้เมื่อ 17 กันยายน 2561 จาก <http://deb.onab.go.th>
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ . (2545). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ.2545*. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค.
- นพพล โพธิ์เงิน. (2558). *การพัฒนารูปแบบการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารตามหลักพุทธธรรมในโรงเรียนขนาดเล็กสังกัดกรุงเทพมหานคร*. ดุษฎีนิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- นุชลี โพธิ์วารการ. (2549). *เรื่องพฤติกรรมผู้นำความพึงพอใจในการทำงานและขวัญกำลังใจในการทำงานของพนักงานบริษัทหลักทรัพย์ย่านถนนราชดำริ กรุงเทพมหานคร*. ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ . (2547). *จิตวิทยาการบริหารงานบุคคล พิมพ์ครั้งที่ 7*. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี จำกัด.
- ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ . (2547). *จิตวิทยาการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: สหมิตรออฟเซต.
- พระวรวงศ์ กิตติญาโณ (แก้วพิลา). (2560). *การพัฒนาทักษะการบริหารสถานศึกษาสำหรับผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา*. ดุษฎีนิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2540). *วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.